

LAUSUNTO

Helsinki, 5.10.2021

EDUSKUNNAN SOSIAALI- JA TERVEYSVALIOKUNTA

Viite: HE 146/2021 vp

Asia: Lausuntopyyntö: Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2022

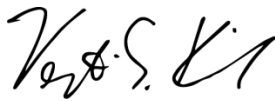
SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry on valtakunnallisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen kattojärjestö. SOSTE on sosiaali- ja terveystaloudellinen vaikuttaja ja asiantuntijajärjestö, joka rakentaa sosiaalisen hyvinvoinnin ja terveyden edellytyksiä yhteistyössä jäsenyhteisöjensä kanssa. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry:n varsinaisina jäseninä on 234 valtakunnallista sosiaali- ja terveysalan järjestöä ja yhteistyöjäsenenä 75 muuta sosiaali- ja terveysalan toimijaa.

Lisätietoja:

Pääsihteeri Vertti Kiukas, vertti.kiukas@soste.fi, puhelin 040 592 4287

Pääekonomisti Jussi Ahokas, jussi.ahokas@soste.fi, puhelin 050 308 6870

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry

Vertti Kiukas

pääsihteeri

LAUSUNNON KESKEINEN SISÄLTÖ

- Hallituksen talousarvioesityksen mukainen elvyttävä ja kasvua tukeva finanssipolitiikan linja vuonna 2022 on perusteltu.
- Keskeistä on kohdistaa julkisen talouden määrärahat sellaisiin hyvinvointi-investointeihin, jotka vahvistavat tulevaisuuden hyvinvoinnin edellytyksiä.
- Sosiaali- ja terveysjärjestöjen valtionavustusten euromääräinen avustustason lasku tulee pysäyttää.
- Valtionavustuksia tulisi nyt kohdentaa myös järjestöjen toimintatapojen ja rakenteiden uudistumiseen, huomioiden järjestöjen autonomia ja vaikutukset kansalaistoiminnan yhdenvertaisiin mahdollisuuksiin palvella ihmisiä järjestöjen yleishyödyllisen tarkoituksen mukaisesti.
- Järjestöjen toimintaedellytysten turvaamiseksi on tehtävä pitkäkestoinen ratkaisu, joka tukee vapaata ja autonomista kansalaistoimintaa
- SOSTE toivoo sosiaali- ja terveysvaliokunnan edellyttävän lausunnossaan, että Suomen hallitus käynnistää välittömästi laaja-alaisen terveysveron selvitystyön, samanaikaisesti virvoitusjuomaveron muokkauksen kanssa.
- Sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestäjille on turvattava riittävät määräraharesurssit vuonna 2022 ja sen jälkeen koronakriisin aikana syntyneen hoitovelan vähentämiseksi. Hoitojonoja voidaan purkaa hyödyntämällä palveluseteleitä eli käyttämällä tehokkaasti koko sosiaali- ja terveydenhuollon järjestelmää.
- Oikeus kiireettömään hoitoon seitsemän päivän sisällä hoidontarpeen arvioinnista on kirjattava lakiin.
- Terapiatakuu on toteutettava mahdollisimman nopeasti, tarvittaessa itsenäisenä toimenpiteenä muusta hoitotakuusta riippumattomana.
- Pidemmällä aikavälillä perusturvan tasoa tulee korottaa asteittain kohti viitebudjettien määrittelemää kohtuullisen minimin tasoa. Toimeentulotuen pitkäaikaista tarvetta on vähennettävä.
- Lapsiperheköyhyttä tulee vähentää sitomalla lapsilisät indeksiin, korottamalla vähimmäismäärien päivärahojen tasoa ja tarkistamalla etuuksien lapsikorotusten tasoa. Yksinhuoltajakorotuksia ja täysimääräistä elatustukea tulee korottaa.

Finanssipolitiikan linja

Suomen talous on selvinnyt toistaiseksi varsin hyvin koronapandemiasta. Sekä talouden että työllisyyden toipuminen vuonna 2021 on tapahtunut vauhdilla ja tällä hetkellä näyttää siltä, että taloudellisesti kriisistä selvitään vähäisemmin vaurioin, kuin esimerkiksi 1990-luvun alun lamasta, globaalista finanssikriisistä tai eurokriisistä.

Valtiovarainministeriön talousennusteen mukaan vuonna 2022 taloudelliset olosuhteet jatkuvat suotuisina ja Suomen talous kasvaa lähes kolme prosenttia. Myös työllisyys lisääntyy, työllisyysaste nousee ja työttömyys alenee. Mikäli globaali taloussuhdanne jatkuu hyvänä myös vuonna 2023, on mahdollista, että hallitus tulee saavuttamaan sekä työllisyystavoitteensa että julkisen sektorin velkasuhteen vakauttamistavoitteensa.

Jo päätetyt työllisyystoimet parantavat jonkin verran mahdollisuuksia onnistua, mutta ennen kaikkea suotuisa kokonaiskysynnän kehitys meillä ja muualla ajaa tällä hetkellä talouden ja työllisyyden kasvua. Hallituksen talousarvioesityksen mukainen finanssipolitiikan linja on vuonna 2022 edelleen elvyttävä, mikä osaltaan tukee kasvua. Kun määrärahat kohdennetaan sellaisiin toimenpiteisiin, joilla talouden ja yhteiskunnan rakenteita vahvistetaan ja koronakriisin jättämiä jälkiä korjataan, elvyttävä finanssipolitiikan linja on perusteltu. Esimerkiksi hoitovelan purkamiseen, ennalta ehkäisevään mielenterveystyöhön, koulutukseen ja osaamiseen sekä ihmisten työmarkkina-aseman vahvistamiseen suunnattavat hyvinvointi-investoinnit ovat SOSTEn mielestä niitä, joita tässä tilanteessa tulisi priorisoida. Pidemmällä tähtäimellä keskeisiä toimenpiteitä ovat perusturvan riittävydestä huolehtiminen, järjestöjen rahoituksen turvaaminen sekä verotuksen kehittäminen terveysperusteiseksi.

Järjestöjen autonomia on turvattava kaikissa olosuhteissa

- Sosiaali- ja terveysjärjestöjen valtionavustusten euromääräinen avustustason lasku tulee pysäyttää.
- Valtionavustuksia tulisi nyt kohdentaa myös järjestöjen toimintatapojen ja rakenteiden uudistumiseen, huomioiden järjestöjen autonomia ja vaikutukset kansalaistoiminnan yhdenvertaisiin mahdollisuuksiin palvella ihmisiä järjestöjen yleishyödyllisen tarkoituksen mukaisesti.
- Järjestöjen toimintaedellytysten turvaamiseksi on tehtävä pitkäkestoinen ratkaisu, joka tukee vapaata ja autonomista kansalaistoimintaa

Pääministeri Marinin hallitusohjelman tavoitteena on, että Suomi on entistä tasa-arvoisempi ja yhdenvertaisempi maa, jossa luottamus lisääntyy ja jokainen ihminen on arvokas. Hallitusohjelman mukaan ihmisten hyvinvointi-, terveys- ja tuloeroja kavennetaan ja osallisuutta lisätään. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen toimintaedellytysten turvaaminen tukee näitä tavoitteita.

Hallituksen talousarvioesitys turvaa sosiaali- ja terveysjärjestöjen edellytykset osallistua terveyttä ja sosiaalisista hyvinvointia edistävään toimintaan, joka muun muassa vähentää eriarvoisuutta sekä lisää yhdenvertaisuutta, yhteisöllisyyttä ja osallistumismahdollisuuksia.

Vuonna 2021 valtionavustukset terveyttä ja sosiaalista hyvinvointia edistävään toimintaan olivat 362,4 miljoonaa euroa. Vuodelle 2022 esitetään 333 miljoonaa euroa. Avustustaso laskee kokonaistasolla kahdeksan prosenttia vuoteen 2021 verrattuna, lähes 30 miljoonaa euroa.

Edellisenä vuonna avustukset vähenivät 20 miljoonaa euroa. Kehitys ei voi jatkua näin. Tarve sosiaali- ja terveysjärjestöjen toiminnalle ei ole vähentynyt. Koronakriisi on osoittanut järjestöjen kyvyn reagoida ja vastata nopeasti avun tarpeen muutoksiin. Varautumis- ja toimintakyvyn ylläpitäminen edellyttää pitkäjänteistä järjestötoiminnan rahoitusta.

Sosiaali- ja terveysjärjestöille kohdistuvalla valtionavustuksella mahdollistetaan vertaisauttamiseen perustuva kansalaistoiminta sekä kokonaisturvallisuutta, varautumiskykyä ja kriisivalmiutta tukeva toiminta.

Järjestöjen taloudellisen elinvoimaisuuden turvaamiseksi on tehtävä pitkäkestoinen rahoitusratkaisu, joka tukee vapaan ja autonomisen kansalaistoiminnan kykyä vastata ihmisten tarpeisiin. Järjestöjen uusi rahoitusmalli on valmisteltava tiiviissä yhteistyössä edunsaajien kanssa. SOSTE ei kannata, että järjestöjen rahoitus siirretään maksettavaksi suoraan valtion kehysbudjetista. Se lisäisi järjestötoiminnan epävarmuutta ja vaikeuttaisi pitkäjänteistä suunnittelua. Budjettirahoitus lisäisi pahimmillaan kansalaistoiminnan poliittista, järjestöjen omat tavoitteet sivuuttavaa ohjausta ja heikentäisi autonomiaa.

Suomessa on otettava käyttöön terveysperusteinen valmistevero

- SOSTE toivoo sosiaali- ja terveysvaliokunnan edellyttävän lausunnossaan, että Suomen hallitus käynnistää välittömästi laaja-alaisen terveysveron selvitystyön, samanaikaisesti virvoitusjuomaveron muokkauksen kanssa.

Kansanterveyden haasteet vaativat yhteiskunnallisia ratkaisuja. Epäterveellinen ruokavalio lisää väestön sairastavuutta ja aiheuttaa kustannuksia sekä yksilöille että yhteiskunnalle erityisesti julkisen terveydenhuollon menojen kasvuna. Verotus on yksi väline vaikuttaa siihen, että ruokaympäristömme tukisi nykyistä terveellisempiä valintoja. Esimeriksi Maailmanpankki suosittelee raportissaan veroa ja sanoo, että sokerivero on muodossa tai toisessa käytössä noin 40 maassa.

SOSTE on jo pitkään esittänyt, että Suomessa otettaisiin käyttöön terveysperusteinen valmistevero, joka vähentää liiallisen sokerin, suolan ja kovan rasvan saantia. Oikein porrastettu ainesosaperusteinen vero ohjaa elintarviketeollisuutta kehittämään ja tarjoamaan parempia elintarvikkeita. Kuluttajiin vero vaikuttaa tuotteiden hintojen kautta. Esimerkiksi tupakan ja alkoholin suhteen tiedetään, että hintaohjauksella on selkeä vaikutus ostopäätökseen. Mikäli tuoteryhmässään epäterveellinen tuote maksaisi terveellisempää tuotetta enemmän, on kuluttajalla selkeä kannustin valita ruokakoriin terveellisempi vaihtoehto. Siten sekä hinta että tarjonta tulevat ohjaamaan kuluttajia tekemään myös parempia valintoja.

Suomen hallitus sopi budjettiriihessä terveysveron valmistelusta vaiheittain. Riihikirjauksen mukaan ensivaiheessa virvoitusjuomaveroa muokataan terveysperusteiseen suuntaan siten, että muutokset tulevat voimaan vuonna 2023. Samaisen kirjauksen mukaan ”toisessa vaiheessa valmistellaan veromalli, jolla terveysperusteisen veron veropohjaa laajennetaan terveysperusteisesti myös muihin tuoteryhmiin”.

Aikataulu kakkosvaiheen valmistelulle jätettiin vielä auki, samoin veroa valmistelevan työryhmän kokoonpano. Huolta herättää ennen kaikkea valmistelun kapea-alaisuus ja aikataulu. SOSTE korostaa, että terveysveroa selvittävän työryhmän työ on käynnistettävä välittömästi. Nimettävän työryhmän on oltava laaja-alainen ja poikkihallinnollinen. Koska kyseessä ei ole fiskaalinen vaan terveysperusteinen vero, tarvitsee valtiovaraministeriö rinnalleen veromallin

rakentamiseksi myös kansanterveyden ja ravitsemuksen asiantuntijoita.

Sekä virvoitusjuomaveron muokkausta että kakkosvaiheen veromallia on tärkeä ryhtyä valmistelemaan rinnan ja samanaikaisesti. Näin myös laajempi terveysveromalli ehtisi valmistua tämän hallituskauden aikana. Jos kakkosvaihe käynnistyy vasta virvoitusjuomaveron käyttöönoton jälkeen, asiasta ei ehditä tehdä päätöksiä tämän hallituksen aikana.

Verovalmistelun tavoitteena on oltava laaja-alainen terveysvero. Pelkkä virvoitusjuomaveron muokkaus ei riitä, vaikka askel oikeaan suuntaan onkin. Laaja-alaisella terveysverolla pystytään parhaiten vaikuttamaan ihmisten kulutuskäyttäytymiseen ja toisaalta teollisuuden reseptiikkaan ja sitä kautta kansanterveyteen. Ei ole mitään syytä, etteikö hallitus voisi saman tien käynnistää laajempaa tarkastelua, sillä budjettiriihen kirjaus antaa tähän täyden selkänöjan.

Monesti kuullaan väitteitä, että terveysvero ei ole mahdollinen ja se on vaikea toteuttaa. On kuitenkin hyvä huomata, että maailma on muuttunut sokeriveroraportin jälkeen (2013) ja terveysverolle silloin todetut haasteet ovat vähintäänkin madaltuneet, elleivät jopa poistuneet. EU-asetuksen myötä pakkausmerkinnät, joista selviävät elintarvikkeen ravintoainepitoisuudet, ovat pakollisia. Näin ollen tiedämme, kuinka paljon sokeria, suolaa tai kovaa rasvaa tuote sisältää. Tämä mahdollistaa ainesosaperusteisen verotuksen. Hallinnollista taakkaa voidaan vähentää sekä automatisoinnilla että rajaamalla hyvin pienet tuottajat veron ulkopuolelle.

Terveysvaikutusten lisäksi verolla olisi suotuisia fiskaalisia vaikutuksia. SOSTEn arvion mukaan sokeri-, suola- ja rasvaverosta saatava tuotto voisi olla vähintään noin 550 miljoonaa. Veropohjan laajuus ja tarkemmat veroasteikot vaikuttavat verotulojen määrään.

Hoitotakuuta on edistettävä ja hoitovelkaa purettava määrätietoisesti

- Sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestäjille on turvattava riittävät määräraharesurssit vuonna 2022 ja sen jälkeen koronavaiheen aikana syntyneen hoitovelan vähentämiseksi. Hoitojonoja voidaan purkaa hyödyntämällä palveluseteleitä eli käyttämällä tehokkaasti koko sosiaali- ja terveydenhuollon järjestelmää.
- Oikeus kiireettömään hoitoon seitsemän päivän sisällä hoidontarpeen arvioinnista on kirjattava lakiin.
- Terapiatakuu on toteutettava mahdollisimman nopeasti, tarvittaessa itsenäisenä toimenpiteenä muusta hoitotakuusta riippumattomana.
- Terveydenhuollon ammattien, erityisesti lääkäreiden ja sairaanhoitajien, koulutusta on lisättävä nopeasti, jotta alan työvoimatarpeeseen voidaan 2020-luvun lopulla vastata nykyistä paremmin.

SOSTE pitää hoivavelan purkamista tulevina vuosina ensiarvoisen tärkeänä. Määrärahojen riittävyyttä on arvioitava pitkin matkaa ja tilanne tulee tarkistaa vuoden 2022 kehysriihessä sekä vuoden 2023 talousarvioesityksessä. Hoitojonoja voidaan purkaa hyödyntämällä palveluseteleitä eli käyttämällä tehokkaasti koko sosiaali- ja terveydenhuollon järjestelmää.

Ihmisten oikeusturvan varmistamiseksi SOSTE pitää tärkeänä, että oikeus kiireettömään hoitoon seitsemän päivän sisällä hoidontarpeen arvioinnista kirjataan lakiin. Rahoitus kokonaisuudessaan on luvattu ratkaista vuosien 2023–2026 julkisen talouden suunnitelman yhteydessä ensi keväänä. On pidettävä huolta siitä, että riittävä rahoitus hoitotakuulle todella turvataan tulevissa talousarvioissa.

Mielenterveyden ongelmat ovat yleisin syy työkyvyttömyyteen Suomessa. Keskeinen ongelma on, ettei lyhyitä psykososiaalisia hoitoja ei ole tarjolla riittävästi. Terapiatakuu on toteutettava tämän vaalikauden aikana terveyden ja työkyvyn vahvistamiseksi. Terapiatakuu voidaan irrottaa laajemmasta hoitotakuusta ja toteuttaa etupainotteisesti.

Työkykyohjelman ja IPS-mallin (Individual Placement and Support / Sijoita ja valmenna) laajentaminen alueellisen kattavuuden turvaamiseksi on tarpeellinen investointi. IPS-mallin toimintaa tulisi jatkossa laajentaa myös muihin kohderyhmiin kuten nuorille ja maahanmuuttajille.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden riittävydessä on ollut vakavia puutteita jo ennen koronapandemiaa. Pandemia on heikentänyt sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden saatavuutta samalla kun lasten, nuorten ja perheiden ongelmat ovat lisääntyneet. Lisääntynyt palvelutarve, varhaisen tuen puutteelliset resurssit sekä viive avun saamisessa johtavat lastensuojelun tarpeen lisääntymiseen sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä. SOSTE pitää välttämättömänä budjettiriihessä esitettävää lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden henkilöstömitoituksen asteittaista tiukentamista edistämään lastensuojelun tehokkuutta ja tuen oikea-aikaisuutta. On huolehdittava, että tähän varataan riittävä rahoitus myös tulevaisuuden budjeteissa.

Hoitotakuun onnistumisen kannalta keskeinen merkitys on myös riittävän osaavan työvoiman saatavuudella. SOSTE on jo aiemmin esittänyt korkeakoulutuksen aloituspaikkojen lisäämistä noin 7000 aloituspaikalla nopeassa aikataulussa ja lisäysten kohdentamista erityisesti sosiaali- ja terveysalojen koulutukseen, mm. lääkäri- ja sairaanhoitajakoulutukseen. Koulutuslisäys ei auta terveydenhuollon akuuttiin työvoimatarpeeseen, mutta on pidemmällä aikavälillä keskeinen osa hoitotakuun kestävästä toteuttamisesta.

Asiakasmaksulainsäädännön uudistamisen tiekarttatyössä on tehtävä päätös, että terveydenhuollon maksukattojen yhdistämistä lähdetään valmistelemaan. Maksukattojen yhdistäminen parantaisi etenkin ikääntyneiden ja pienituloisten tilannetta. Palvelujen yhdenvertaisen saatavuuden parantamiseksi SOSTE on jo pitkään ajanut, että terveyskeskuslääkärikäyntien pitäisi olla maksuttomia. Pientä edistystä palveluihin pääsyssä on tapahtunut, sillä hoitajavastaanottokäynnit perusterveydenhuollon puolella ovat nyt maksuttomia, vaikka lääkärikäynteihin asti maksuttomuus ei ole vielä yltänyt.

Riittävä perusturva luo yhteiskunnallista vakautta

- Perusturvan riittävä taso tulee turvata. Pidemmällä aikavälillä perusturvan tasoa tulee korottaa asteittain kohti viitebudjettien määrittelemää kohtuullisen minimin tasoa. Toimeentulotuen pitkäaikaista tarvetta on vähennettävä.
- Lapsiperheköyhyyttä tulee vähentää sitomalla lapsilisät indeksiin, korottamalla vähimmäismääristen päivärahojen tasoa ja tarkistamalla etuuskien lapsikorotusten tasoa. Yksinhuoltajakorotuksia ja täysimääristä elatustukea tulee korottaa.

Perusturvan taso on matala. Se on kaukana viitebudjettien määrittelemästä kohtuullisen minimin tasosta. Viitebudjetit määrittelevät kuinka paljon aivan välttämättömiin menoihin

tarvitaan rahaa. Riittämätön perusturva johtaa toimeentulotuen lisääntyvään ja pitkäaikaiseen käyttöön. Hallitus teki vuoden 2020 alusta korotuksia perusturvaan. Ne olivat oikeansuuntaisia askelia, mutta lähinnä vain paikkasivat edellisten vuosien leikkauksia. Koronaepidemian aikana etuuksiin on tehty määräaikaista laajennuksia. Perusturvan parantamiseen ei kuitenkaan vuodesta 2022 eteenpäin ole varattu lisäpanostuksia.

Vielä ei tiedetä, kuinka pitkäaikaisia vaikutuksia koronaepidemiolla tulee olemaan köyhyyteen ja eriarvoisuuteen. Riittävä sosiaaliturva luo yhteiskunnallista vakautta esimerkiksi vahvistamalla tasa-arvoa, tasaamalla erilaisia yhteiskunnallisia riskejä ja ehkäisemällä ylisukupolvista köyhyyttä. Toimiva ja ihmisarvoisen elämän takaava etuusjärjestelmä sekä oikea-aikaisesti annetut palvelut parantavat ihmisten toimintakykyä ja helpottavat työmarkkinoille osallistumista, mikä kasvattaa myös kansantuloa. Toimiva sosiaaliturva vähentää kalliimpien korjaavien sosiaali- ja terveyspalveluiden käyttöä, pitkittynyttä toimeentulotuen käyttöä ja muita menoja, joita syntyy sosiaalisten ongelmien hoidosta.

Akuutin kriisin ollessa ohi ei ole varaa ryhtyä heikentämään perusturvaa, vaan on pohdittava pysyvämpiä ratkaisuja todettuihin perusturvan kattavuuden ja tason puutteisiin, jotta perusturva osaltaan kannattelee ihmisiä ja ehkäisee ongelmien syventymistä. Pidemmällä aikavälillä perusturvan tason korottamista on jatkettava asteittain kohti viitebudjettien määrittelemää kohtuullisen minimin tasoa. Tämä tukee tavoitetta vähentää toimeentulotuen tarvetta.

Lapsiperheköyhyyden vähentäminen on hallitusohjelmassa erityisenä painopisteenä. Jotta etuusjärjestelmällä tuettaisiin tätä, on muun muassa sidottava lapsilisät indeksiin, korotettava vähimmäismäärisiä päivärahoja ja nostettava etuuksien lapsikorotuksia. Yksinhuoltajaperheiden köyhyys on kahden huoltajan perheitä suurempaa. Yksinhuoltajien perusturvaa tulee parantaa nostamalla lapsilisän yksinhuoltajakorotusta ja täysimääräistä elatustukea.

Koronakriisin aikana etuuksien myöntämisen menettelyjä on kevennetty. Nyt saatujen kokemusten pohjalta byrokratiaa on kevennettävä pysyvästi. Etuusjärjestelmää on muokattava selkeämmäksi ja sujuvammaksi niin, että kaikki tukiin oikeutetut saavat etuuden helposti ja ilman viivästyksiä.